वृत्तिभेदो वा अव्यक्रमे अनतिक्रमे वा अव्ययी० वा। १यथागतं प्रत्यागमने "पुनः प्रतिन्यायं यथा योन्या द्रवति" इ०उ०। "प्रतिन्यायम् यथागतम् नि+न्यायो न्यायः। अयनमायो निगमनं पुनः पूर्वगमनवैपरीत्येन यदागमनं स प्रतिन्यायः यथागतं पुनरागच्छतीत्यर्थः" भाष्यम्। २वृत्तिमनतिक्रम्येत्यर्थे च।

प्रति(ती)प पु० प्रति–पाति+पा–क वा टीर्घः। शालतुरंगे पितरि भा०आ० ९४अ०। कुसुमध्वजः मल्लरत्ना०।

प्रतिपक्ष पु० प्रतिकूलः पक्षः प्रा०स०। १विरुद्धपक्षे "विमृश्य पक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं निर्णयः" गौत०सू०। निर्णयशब्दे ४५९१ पृ० अस्यार्थो दृश्यः। प्रतिकूलः पक्षो यस्य प्रा०ब०। २शत्रौ ३खड्गे च त्रि०। ४व्यवहारे प्रतिवादिनि विपक्षे च।

प्रतिपक्षित पु० प्रतिपक्षो जातोऽस्य तारका० इतच्। १सत्प्रतिपक्षदोषयुक्ते हेतौ हेत्वाभासभेदे "अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः। कालात्ययापदिष्टश्च हेत्वाभासाश्च पञ्चधा" भाषा०। "सत्प्रतिपक्षे तु प्रतिहेतुः साध्याभावसाधकः। अत्र तु हेतुरेवेति विशेषः। साध्याभावसाधक एव साध्यासाधकत्वं न अवश्यं इत्यशक्तिविशेषोपस्थापकत्वात् विशेषः। सत्प्रतिपक्षः साध्याभावव्याप्यवान् पक्षः। अन्यहीताप्रामाण्यवतया साध्यव्याप्यपक्षेनोपस्थितिवाक्यानाया: साध्याभावव्याप्यपक्षेनोपस्थितेर्विलक्षणतया इत्यन्ये। अत्र च परस्पराभावव्याप्यवत्ताज्ञानात् परस्परानुमितिप्रतिबन्धः फलम्। अत्र केचित् यथा घटाभावव्याप्यवत्ताज्ञाने विद्यमानेऽपि घटचक्षुःसंयोगे सति घटवत्ताज्ञानं जायते। यथा च यद्यपि पीतत्वाभावव्याप्यशङ्खवत्ताज्ञाने पित्तादिदोषेण पीतः शङ्ख इति धीर्जायते एवं कोटिद्वयव्याप्यवत्तादर्शने कोटिद्वयप्रत्यक्षरूपः संशयो भवति तथा सत्प्रतिपक्षस्थले संशयरूपानुमितिर्भवत्येव तत्र चैककोटिव्याप्यदर्शनं तत्राधिक्यवतया द्वितीयकोटिभानप्रतिबन्धाच्च संशयः फलवत्तेन चाधिकसमवधानमात्रः कल्प्यते इति वदन्ति। तत्र तदभावव्याप्यवत्ताज्ञाने सति तदपनीतभावविशेषशब्दबोधादेरनुदयात् लौकिकसन्निकर्षजन्यदोषविशेषाजन्यज्ञानमात्रे तस्य प्रतिबन्धकता वाच्यवात्। न त्वपनीतभावविशेषे शाब्दबोधे च पृथक् प्रतिबन्धकता गौरवात्। तथा च प्रतिबन्धकत्वात् फलमनुमितिः। न हि लौकिकसन्निकर्षस्थले प्रत्यक्षमिव सत्प्रतिपक्षस्थले संशयानुमितिः प्रामाणिकी येनानुमितिभिन्नत्वेनापि विशेषणीयम् यत्र कोटिद्वयव्याप्यवत्ताज्ञानं तत्रोभयतः प्रामाण्यग्रहणात् संशयो नान्यथाऽन्यहीताप्रामाण्यकस्यैव विरोधिज्ञानस्य प्रतिबन्धकत्वादिति" शि०मु०।

प्रतिपथ पु० प्रतिरूपः पथः प्रा०स०। १तत्स्वरूपे पथे मूले अथ० ३।१५।४।

प्रतिपत्ति स्त्री प्रति+पद–क्तिन्। १ग्रहणे २प्राप्तव्ये ३गौरवे ४प्राप्तौ ५पदप्राप्तौ ६वर्त्तव्यताज्ञाने च मेदि०। "विषादलुप्तप्रतिपत्तिविक्लितम्" इति रघुः। मीमांसकमते ७फलशून्यकर्माङ्गभेदे यथा श्राद्धादौ दत्तदूर्वस्य कुशमयब्राह्मणपक्षे जलादौ निक्षेपः। पूजितप्रतिमादेश जलादौ निक्षेपः। ८व्याख्यानमात्रे च वाचा०नीत०

प्रतिपत्तिपटह पु० वाद्यभेदे (नागरा) हारा०।

प्रतिपत्तुर्य्य न० कुवड़वाद्ये (दगडकाडा) त्रिका०।

प्रतिपत्रफला स्त्री प्रतिपत्रं फलं यस्याः। क्षुद्रकारवेल्ले (छोटउच्छे) राजनि०।

प्रतिपद् स्त्री प्रतिपद्यते उपक्रम्यते पक्षोमासो वाऽनया प्रति+पद–करणे क्विप्। पक्षयोः प्रथमायां १तिथौ तिथिशब्दे तत्स्वरूपं २२८१पृ० दर्शितं धर्मभेदे तत्कालव्यवस्था च १२८२ पृ० दर्शिता। २कुशडवाद्ये त्रिका०। भावे सम्प० क्विप्। ३प्राप्ते ४उपक्रमे वाचस्पा० तच्छब्दोपक्रमार्थत्वतः यथा

"तत्र प्रतिपच्छब्द उपक्रमे वर्त्तते। चान्द्रः पक्षो मासो वा प्रतिपद्यते प्रारभ्यते यस्यां तिथौ वा तिथिः प्रतिपत्। प्रारम्भाचित्तं प्रतिपच्छब्दस्य कथं ब्राह्मणानुवाक सूत्रेषु प्रयोगादवगम्यते तथा च श्रुतिः "आत्मारथं यजोतय इदं यजोम्यतमम्य इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचराविति"। अयमर्थः मरुत्वतीयं नाम ऋक्सूक्तम्। तस्यात्मारथमित्यं मन्त्रः प्रतिपत् प्रथमं पाठ्यः। इदं यजोम्यतमम्य इत्यन्तं मन्त्रोत्तरः पश्चात् पाठ्य इति। तथा तैत्तिरीया आश्वमेधब्राह्मणे आमनन्ति: "पवक यजस्तातव इत्यनुष्टुप् प्रतिपद्भवतीति" तथा त एव दर्शपूर्णमासब्राह्मणे पठन्ति "वामिषेनीरनुवक्ष्यन्ते ताव्याहुतीः पुरस्ताद्ध्याय ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुतः" इति।

तत्तिथौ यद्भेदेन यथोक्तं वराहपु०

"देवानामथ यस्यां कल्पादौ तत्र। आदौ प्रतिपदो येन तस्तत्कोऽपि भवेत्"। तस्मात् आलस्यादन्